

SMERNICE I PREPORUKE ZA RAD ŠKOLA TOKOM ŠKOLSKE 2023/2024. GODINE

Građanski savet za vandredne i krizne situacije je neformalno radno telo osnovano pri Društvu za održivu budućnost - Koraci, sastavljeno od trideset stručnjaka/inja iz različitih oblasti (i drugih aktera), koji kroz otvoreni konsultativni proces, treću godinu zaredom, definišu smernice i preporuke za rad škola u vanrednim i kriznim situacijama i upućuju ih institucijama, medijima i najširoj javnosti na razmatranje.

*Napomena: Smernice i preporuke ne sadrže tehničke konkretizacije, već ukazuju na ključne probleme u obrazovnom sistemu Srbije, pružajući okvir za pravljenje akcionih planova i definišući širi krug aktera koje je neophodno uključiti u taj proces - od nadležnih institucija sistema do ostalih društvenih delatnika.

**Kada je reč o OoŠ „Vladislav Ribnikar“, zbog velike specifičnosti i osetljivosti problema i teme, mišljenje eksperata iz Građanskog saveta za vanredne i krizne situacije je da se nova školska godina u ovoj školi mora odvijati uz Multidisciplinarni tim za podršku koji će nastavnicima, stručnim službama, roditeljima i porodicama dece koja pohađaju ovu školu, ali i samoj deci biti uvek dostupan, uz, naravno, jasno definisane smernice i pojedinosti o načinima organizacije kako tehničkih tako i suštinskih stvari i pristupa u realizaciji nastave i školskog života.

Kako je propušteno dragoceno vreme da se pripremi poseban, ali program koji ne narušava obrazovni proces i program koji omogućava punu detraumatizaciju i integraciju đaka i roditelja - neophodno je hitno formirati tim stručnjaka koji će, uz predstavnike nadležnih institucija i roditelje dece koja pohađaju OoŠ „Vladislav Ribnikar“, napraviti sveobuhvatan plan ne samo o načinima organizacije nastave već i o budućnosti ove škole.

Postoji široka saglasnost da je u predstojećoj školskoj godini prvi prioritet obezbediti i garantovati bezbednost učenika, nastavnika i svih drugih koji rade u školama, vratiti poljuljano poverenje ne samo u škole i obrazovanje, već i sve aktere u tom procesu i, u meri u kojoj je to moguće, obezbediti kvalitetno obrazovanje i adekvatnu dinamiku obrazovnog procesa u izmenjenim okolnostima, prouzrokovanim događajima od 3. i 4. maja u OoŠ „Vladislav Ribnikar“ u Beogradu i selima Dubona i Malo Orašje kod Mladenovca u kojima je, u masovnim ubistvima, stradalo sedamnaestoro dece i mladih i jedna odrasla osoba, a ranjeno dvadesetoro.

Takođe, postoji saglasnost da će potrebe i uslovi u kojima će raditi škole biti veoma različiti i da svaka škola treba organizovati svoj rad na način koji je najbolji za okolnosti u kojima funkcioniše (prostorni, ljudski i materijalni resursi).

Škole su ključni akteri u novonastalim okolnostima, a celo društvo treba da ih podrži i pomogne u izazovima koji su pred njima u novoj školskoj godini.

U skladu sa tim, predlažemo sledeće:

- Da bi svaka škola mogla da odgovori na izazove rada u novim okolnostima, potrebno je da se uspostavi kontinuirana i osmišljena komunikacija i saradnja između škole, roditelja i učenika, a Ministarstvo prosvete, školske uprave, zavodi i lokalne samouprave treba da obezbede potrebnu podršku u resursima¹.

- Prosvetna inspekcija u narednoj školskoj godini treba da pruža podršku školama i nastavnicima². Pošto očekujemo da će različite škole funkcionisati na različite načine, neophodno je da se tokom naredne školske godine ne primenjuju ustaljene metode nadzora u školama. Sve institucije i stručnjaci koji u obrazovnom sistemu u redovnim okolnostima rade na nadzoru škola treba da u narednoj školskoj godini pružaju stručnu

¹ Da se uspostave jasni i operativni nivo komunikacije: 1. Roditelja sa odeljenjskim starešinama; 2. Odeljenjskih starešina sa direktorima škola; 3. Direktora škola sa predstavnicima školskih uprava i zavoda; 4. Školskih uprava i Ministarstva prosvete; 5. MP i Radne grupe za podršku mentalnom zdravlju i sigurnosti mladih. Uz pomoć standardizovanih upitnika za svaki nivo komunikacije, obezbedila bi se fluktuacija i sistematizacija podataka, kako bi se od markiranja pojedinačnih problema došlo do zajedničkih. Saveti roditelja i nastavnička veća bi imali ulogu posrednika. Lokalni krizni štabovi, saveti za bezbednost i zdravlje (u opštinama gde postoje) mogu odigrati važnu ulogu.

² MP može formirati posebne radne grupe/ stručne timove koji će raditi na pripremi novih zakonskih rešenja za sve nivoe obrazovanja, koji će uvažiti novonastale, ali i buduće očekivane probleme. Moraju se animirati i uključiti predstavnici svih organizacija, institucija, udruženja, dakle, svih zainteresovanih strana, kako bi čitav proces bio transparentan i otvoren. Ne sme sve zavisiti od promena u Vladi i ministarstvima već se mora održati kontinuitet.

podršku školama i da pomognu Ministarstvu da identifikuje potrebe svake od škola, kako bi one bile u mogućnosti da odgovore zadatku³.

- Budući da je osiguranje kvaliteta i kontinuiteta obrazovnog procesa kroz nastavu jedan od osnovnih principa „Smernica za organizaciju obrazovno-vaspitnog rada u osnovnim i srednjim školama u školskoj 2023/2024. godini“ bilo bi dobro **da nastavnici u najvećoj mogućoj meri budu oslobođeni formalnih administrativnih obaveza kroz pedagošku dokumentaciju** (što aktuelne smernice ne predviđaju, već nastavnicima nameću niz dodatnih birokratskih obaveza). Istovremeno, predlažemo **da se nastavnicima omogući potpuna autonomija i sloboda u kreiranju i oblikovanju nastavnih sadržaja** (i van zvaničnog plana i programa rada), što bi obezbedilo pružanje dodatne podrške učenicima u učenju i psiho-socijalnu podršku njima i njihovim porodicama. Sve ovo je neophodno ozvaničiti podzakonskim aktima, koje bi MP dostavilo direktorima ustanova obrazovanja i vaspitanja⁴.

- Kako nema idealnih rešenja za predstojeću školsku godinu, ona ipak pruža priliku da deca nauče važne životne lekcije. **Treba otvoreno reći da naredna školska godina ne može biti redovna i da nema idealnih rešenja. Uspeh u narednoj školskoj godini ne treba meriti prvenstveno time koliko su učenici naučili tokom školske godine, niti u kojoj meri su ostvareni obrazovni ciljevi, nastavni planovi i programi, već u kojoj meri su škole, roditelji i učenici uspehli da se udruže i da kroz saradnju iskoriste školsku godinu na najbolji mogući način.** Možda će učenici imati brojne „rupe u znanju“ koje ne bi imali u redovnim okolnostima, ali ako zajedno sa svojim nastavnicima i roditeljima nauče važne životne lekcije, naredna školska godina će ostvariti svoju svrhu u punoj meri. „Rupe u znanju“ će se lako nadoknaditi nakon konsolidacije u organizaciji rada škola i celokupnog obrazovnog procesa.

Septembar kao pripremni mesec

Napore Ministarstva i Zavoda za pripremu predstojeće školske godine svakako treba priznati i podržati. Ipak, čini se da i dalje postoje brojne, značajne brige, strahovi, nejasnoće i osećaj nesigurnosti među roditeljima, nastavnicima i učenicima, u vezi sa načinom na koji će funkcionisati škole u narednoj školskoj godini.

- Škole se nalaze u novim i nepoznatim okolnostima. Nije realno očekivati da sve mogu od prvog dana da budu jednako uspešne u primeni smernica koje su dobile. U tom periodu, škole, nastavnici i učenici treba da se posvete uspostavljanju dobre komunikacije, razumevanju smernica, sagledavanju uslova u kojima se nalaze i rizika koji postoje, kao i pronalaženju najboljih načina da se organizuje nastava i druge aktivnosti na nivou njihove škole. Iskustvo u saradnji i pronalaženju najboljih načina za primenu smernica pruža priliku da svi akteri u školi, a posebno deca, nauče (ili da se podsete) važnih životnih lekcija⁵.

Zato predlažemo da Ministarstvo donese odgovarajući akt u skladu s kojim će škole, roditelji i učenici imati pravo da prvi mesec nove školske godine posvete na prvom mestu prilagođavanju na nove uslove rada i primeni i zajedničkom redefinisavanju smernica koje su dobijene od Ministarstva⁶.

Pored nekih već preporučenih aktivnosti u smernicama Ministarstva, **septembar mesec treba iskoristiti za širi konsultativni proces u koji će uključivati direktore škola, stručne saradnike, nastavnike, roditelje, učenike, predstavnike različitih ministarstava, zavoda i agencija, civilni sektor, stručnjake iz različitih oblasti, kako bi se postojeće smernice revidirale, napravile procene potreba i kapaciteta svake škole da na njih odgovori.** Formiranje eksternih timova koji bi u skladu sa novoformiranim pravnim okvirom pomagali školama da adekvatno i pravovremeno odgovore na sve izazove.

Ovi, širi konsultativni procesi bi morali rezultirati formiranjem Nacionalnog tima koji će izraditi temeljan plan reforme obrazovnog sistema u Srbiji.

³ Ništa manje važna nije uloga inspeksijskih organa na lokalnom nivou, kako bi se pratio transfer novca za obaveze ustanova obrazovanja i vaspitanja. Angažovanje prosvetnih savetnika i spoljnih saradnika može doprineti da ceo proces bude celishodniji.

⁴ Jedan od mogućih mehanizama je izrada digitalnih udžbenika gde god je to moguće i pružanje podrške nastavnicima da direktno proveravaju šta je urađeno.

⁵ Ove aktivnosti bi se, takođe, morale urediti podzakonskim aktima. Uz adekvatnu metodologiju, ceo proces prilagođavanja se može dokumentovati, kako bi se na osnovu novostečenih iskustava definisali modeli rada škola u izmenjenim okolnostima.

⁶ Roditeljima ostaviti mogućnost da promene odluku o dolasku ili nedolasku dece u škole par nedelja nakon početka školske godine, jer niko od nas ne može znati kakva situacija će biti u oktobru.

Nastavni programi: definisanje ciljeva i odabir sadržaja

- Nastavni programi treba da se redukuju na teme koje su najvažnije, što smernice Ministarstva ne predviđaju, niti pružaju podršku nastavnicima da iste sprovedu.

Zbog toga je potrebno da Ministarstvo formira nekoliko mobilnih timova koji će pomagati nastavnicima kojima je pomoć potrebna u realizaciji tematskih i ostalih aktivnosti predviđenih smernicama.

Iz tih razloga nastavne programe treba svesti na pažljivo izabrane teme koje imaju najveći obrazovni potencijal. Na taj način će se programi prilagoditi uslovima, a nastavnici i učenici će imati dovoljno prostora i vremena da se prilagođavaju okolnostima koje će (kako se očekuje) biti promenljive.

- Imajući u vidu da *život piše nastavne programe* predlažemo da Ministarstvo i zavodi omoguće nastavnicima u svim razredima i u svim predmetima da se, u meri u kojoj je to moguće i smisleno, nastavne teme povežu sa temama koje nameće život, a u kontekstu majskih tragedija.

Školska takmičenja, dopunsku nastavu i sekcije bi mogla zameniti široka primena projektne nastave, a okosnica tema nenasilje, tolerancije, poverenje, saradnja i mentalno zdravlje. Na taj način obrazovni proces ne bi „zatajio“, a đaci bi stekli dodatna saznanja o važnim životnim temama iz različitih perspektiva.

Dodatna podrška za učenike, roditelje i nastavnike

- Procenjujemo da će značajan broj učenika i roditelja imati potrebu za dodatnom podrškom koja će prevazići sadašnje mogućnosti škola i nastavnika. Stoga predlažemo da studenti završnih godina pedagogije, psihologije, strukovnih škola za obrazovanje nastavnika kao i specijalizovane organizacije civilnog društva budu angažovani u pružanju dodatne asistencije, pedagoške i druge podrške.

Stoga Vlada i ministarstva nadležna za prosvetu i socijalna pitanja treba da uspostave saradnju sa fakultetima (posebno onim koji školuju buduće nastavnike i stručnjake) i specijalizovanim udruženjima, kako bi se obezbedila podrška i asistencija.

- U skladu s tim, u saradnji sa fakultetima, treba omogućiti da se studentima ovakav angažman prizna kao obavljanje stručne i pedagoške prakse.

Položaj nastavnika i rad stručnih službi

- Ministarstvo i šira društvena zajednica imaju očekivanja da nastavnik ostvari svoju vaspitnu ulogu u smislu intelektualnog, etičkog, radnog, zdravstvenog, estetskog i/ili emocionalnog vaspitanja, podrazumevajući da nam je značajan cilj: osnažen, ohrabren, empatičan nastavnik, motivisan da pruža razumevanje, ljubav i znanje učenicima. Samo uz takvog nastavnika učenici mogu razvijati sve aspekte vlastite ličnosti, postati bolji ljudi i vredniji članovi društva.

Da bismo dobili ovakvog nastavnika, neophodno je da se obezbedi sistemska podrška i poverenje prosvetnih vlasti, poveća autonomija nastavnika i poboljša materijalni položaj prosvetnih radnika koji su danas potplaćeni, diskriminisani i zatrpani birokratskim poslovima.

Posledice takvog odnosa prosvetnih i celokupne vlasti prema položaju nastavnika prepoznaju se u dalekosežnoj degradaciji ove profesije, dramatičnom srozavanju kvaliteta nastave i odsustvu interesovanja mladih za nastavnička zanimanja.

- Kada je reč o stručnim službama, izostala je hitna korekcija aktuelnih pravilnika o kriterijumima i standardima za finansiranje ustanove koja obavlja delatnost osnovnog, odnosno srednjeg obrazovanja i vaspitanja, prema kojima, recimo, osnovne škole od 8 do 23 odeljenja imaju pravo na jednog izvršioca na poslovima stručnog saradnika (pedagoga ili psihologa, logopeda, socijalnog radnika, defektologa ili andragoga). To u praksi znači da je čak i 600 učenika (plus nastavnika i drugih zaposlenih, po potrebi), do donošenja i stupanja na snagu novog pravilnika i angažovanja novih lica, usmereno na jednog saradnika. Činjenica da su ove korekcije već dogovorene u decembru 2022. godine, pokazuju raskorak između deklarativne i suštinske podrške školama.

Bezbednost u školama i školski policajci

- Najavljeno prisustvo policajaca u svakoj školi nije rešenje za prevenciju i smanjenje nasilja, ali je donekle razumljivo u novonastalim okolnostima.

Budući da uloga, prava i obaveze školskih policajaca nisu jasno definisane Zakonom, potrebno je uraditi novu sistematizaciju radnih mesta u MUP-u koja će prepoznati i jasno definisati ulogu školskog policajca.

- Prema utvrđenoj metodologiji uraditi bezbednosnu procenu svake škole na teritoriji republike kako bi se znalo koje škole zahtevaju stalnog školskog policajca, a koje ne. Uspostaviti kontinuitet u praćenju bezbednosnih pretnji i rizika kao i sistem odgovora na njih.
- Uspostaviti sistem obuke i licenciranja školskih policajaca (naročito u radu sa maloletnim licima), procedure u postupanju kako bi se definisala uloga, ovlašćenja i zadaci školskog policajca.
- Uspostaviti sistem komunikacije školskog policajca sa đacima, učiteljima, nastavnicima, profesorima, tehničkim i stručnim službama u školama i sa roditeljima na način da bude operativna, ali i da izgrađuje poverenje.

Psihosocijalna podrška i pomoć

U okviru psihološke delatnosti postoji niz mogućih aktivnosti koje je u novonastalnim okolnostima potrebno preduzeti u cilju pružanja neposredne pomoći deci i porodicama, ali i u cilju prevencije i otklanjanja rizika od sličnih događaja, kao i građenja humanog, demokratskog društva koje promoviše bezbednost, toleranciju i solidarnost.

Neposredne aktivnosti se odnose na različite nivoe pomoći i podrške primerene različitim stepenima potrebe za podrškom i različitim ciljnim grupama (deca, porodice, nastavnici...).

To uključuje:

- Obezbeđivanje psiholoških intervencija u krizi za pomoć i prevenciju razvoja prolongiranih traumatskih reakcija i PTSP-a kroz sistemsku koordinisanu organizaciju i obuku volontera za online i terenski rad, ali i obezbeđivanje psihološke podrške i supervizije pomagačima, kao i prisustvo psihologa volontera u školama koji pomažu u organizovanju radionica ili vođenju individualnih razgovora,
- Kreiranje specijalizovanih programa tretmana za rad sa decom, mladima i odraslima koji su razvili PTSD, edukacija stručnjaka i implementacija programa tretmana kroz centre za mentalno zdravlje, domove zdravlja i psihološka savetovališta,
- Delovanje ka javnosti kroz pisane preporuke, video materijale, tribine i sl., u cilju zaštite i unapređenje mentalnog zdravlja građana,
- Dugoročne sistemske aktivnosti u različitim delatnostima za koje već postoje inicijative struke, pripremljeni predlozi i prateća dokumenta koji čekaju realizaciju⁷,
- U sistemu socijalne zaštite - formiranje dnevnih boravaka za decu sa problemima u ponašanju sa ciljem pružanja zaštite i podrške jačanju lične odgovornosti maloletnika, na vaspitavanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, kako bi se obezbedilo ponovno uključivanje maloletnika u društvenu zajednicu. Takođe, i kadrovska jačanje i osposobljavanje profesionalaca zaposlenih u sistemu socijalne zaštite (psihologa, socijalnih radnika, pedagoga...)
- U okviru zdravstvene zaštite - otvaranje centara za mentalno zdravlje u zajednici sa ciljem pružanja psihološke pomoći i savetodavno-terapijskih usluga,
- Jačanje multidisciplinarnih i intersektorskih timova na lokalnom nivou (zdravstvo, socijalna zaštita, policija i pravosuđe), koji će promptno i efikasno reagovati na prijave nasilja, zanemarivanja i zlostavljanja.

Rad školskih odbora, Saveta roditelja i specijalizovanih školskih timova

U okviru svojih zakonskih obaveza i odgovornosti školskih odbora, opštinskih i školskih saveta roditelja, školskih timovi za zaštitu od diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja nalaze se i delatnosti usmerene ka prevenciji i sanaciji posledica nastalih usled nasilja u školama.

- U prethodnom periodu uočeno je da ova tela često nisu sazivala sednice niti su preuzimala prethodno navedenu ulogu kako bi bila još jedna karika u lancu podrške školi i roditeljima u borbi protiv nasilja.

⁷ Neki od njih su:

- primena preporuka i uputstva za jačanje vaspitne uloge škole, koje su usmerene na aktivnosti u cilju podsticanja različitih interesovanja kroz slobodne aktivnosti, saradnje i solidarnosti među učenicima, inkluzije pojedinaca i pripadnika različitih marginalizovanih grupa, podsticanje kreativnog i kritičkog mišljenja, itd.
- Podrška osnivanju vršnjačkih i školskih timova za medijaciju i obezbeđivanje obuke za učenike

- Praksa je pokazala da se saveti roditelja samo formalno osnivaju, bez suštinskog uticaja u školi, da su roditelji često neobavešteni o svrsi, ulozi i mogućnostima tela unutar škola, da nisu upoznati sa zakonskim rešenjima te ih stoga i ne koriste. Zbog takve situacije, saveti roditelja ne mogu da ispune svoje zadatke i preuzmu odgovornost.

Stoga je potrebno:

- Da se kroz unapređenje zakonskih rešenja i unutrašnjih akta škola pomenuta tela obavežu na delovanje u svim kriznim i vanrednim situacijama.

Važan preduslov za njihov uspešan rad je podizanje svesti i kontinuirana edukacija roditelja, posebno onih koji se biraju u savete roditelja i druga školska tela i timove.

Takođe, od velike je važnosti kontinuirana i osmišljena saradnja saveta roditelja, školskih timova za zaštitu od diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja i različitih timova i službi koje deluju na nivou lokalne zajednice – u okviru socijalnih i zdravstvenih institucija i/ili specijalizovanih OCD.

Podrška porodicama sa decom

Kako bi se preveniralo neželjeno ponašanje kod dece i mladih, porodicama je u novonastalim okolnostima potrebno pružiti dodatnu podršku. Ukoliko je ona dobro koncipirana, ciljana i kontinuirana, porodice će jačati, pružati sigurnost i biti zdrava mikrosredina za odrastanje i razvoj dece i mladih, što će značajno doprinosti klimi nenasilja, saradnje i poštovanja u školama.

Ova podrška trebalo bi da bude razvijena kroz posebne politike i mere koje sinhrono sprovode pored Ministarstva prosvete, Ministarstvo finansija, Ministarstvo za brigu o porodici i demografiju, Ministarstvo za rad, boračka i socijalna pitanja i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog (odnosno odgovarajući sektori u okviru navedenih ministarstava).

Dokument „Smernice i preporuke za rad škola“ biće dostavljen:

- *Vladi Republike Srbije;*
- *Ministarstvu prosvete;*
- *Ministarstvu za rad, boračka i socijalna pitanja;*
- *Ministarstvu finansija;*
- *Ministarstvu unutrašnjih poslova;*
- *Ministarstvu zdravlja;*
- *Ministarstvu za brigu o porodici i demografiju;*
- *Ministarstvu za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog;*
- *Školskim upravama;*
- *sindikatum prosvetnik radnika;*
- *rektoratima univerziteta;*
- *Zavodu za socijalnu zaštitu;*
- *Zavodu za unapređivanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja.*

U Beogradu, 28. avgusta 2023.